

ROLANDAS BARTKUS

Kauno technologijos universitetas, Lietuva
Kaunas University of Technology, Lithuania

MARTINO HEIDEGGERIO BŪTIES PROŠVAISTĖ: MENO KŪRINIO PRIGIMTIS IR EGZISTENCIJA

Martin Heidegger's Gleam of Being:
Nature and Existence of a Work of Art

SUMMARY

The article discusses the nature and existence of the work of art in the light of the contributions of Heidegger, his followers, and critics. The axis of Heidegger's thinking is Being and a being in the openness of Being. The only way to unlock the mystery of being is through an existential attempt to break through into the light of Being and to appear in its gleam, notice what is revealed and help reveal it. One of the ways for Being to speak is art. The conditions of possibility for existence – birth, life, and death – of creativity and work of art are also conditions of possibility for an authentic being – encountering oneself, another, and reality – of a human. Art is a necessity for a human of Being. Decadence of art is an expression of a world of “oblivion of Being” when no place is left for a work of art as a phenomenon of Being.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje aptariama meno kūrinio prigimtis ir egzistencija, pasitelkiant Heideggerio, jo pasekėjų ir kritikų darbus. Heideggerio mąstymo ašis – būtis ir būtybė atsiveriant būčiai. Atrakinti būties slėpinį galima tik egzistenciškai stengiantis prisibrauti į būties šviesą – atsirasti jos prošvaistėje, pastebėti atsiveriančius dalykus ir padėti jiems atsiverti. Vienas iš tokių būties prakalbinimo būdų yra menas. Kūrybos ir meno kūrinių egzistavimo – gimimo, gyvenimo ir mirties – galimybės sąlygos kartu yra ir autentiško žmogaus buvimo – susitikimo su savimi, su kitu ir su visa tikrove – sąlygos. Būties žmogui menas būtinas, o meno dekadansas yra „būties užmaršties“ pasaulio išraiška: jame nelieka vietos meno kūrinui kaip būties fenomenui.

RAKTAŽODŽIAI: meno kūrinys, būtis, esmė, egzistencija, Heideggeris.

KEY WORDS: work of art, Being, essence, existence, Heidegger.

Tai, ką mėginu jums perteikti,
yra paslaptingesnis dalykas, susipynęs
su pačiomis būties šaknimis,
su neužčiuopiamu pojūčių šaltiniu

(Gasquet: 1921, cituojama iš: Merleau-Ponty: 2005: 37)

ĮVADAS

Van Gogho paveikslas. Pora grubių valsietišku batų, nieko daugiau. Iš esmės paveikslas nieko nevaizduoja. Tačiau su tuo, kas ten *yra*, bemat esi vienas, tarsi vėlų rudens vakarą, gęstant paskutiniams bulvienojaus laužams, pats pavargęs eitum su kauptuku iš laukų namo. Kas ten *yra*? Drobė? Potėpiai? Spalvų dėmės? (Steiner 1995: 74).

Pasak Martino Heideggerio, mes žinome, kad už „sėmenų aliejaus, pigmentų ir ištemptos drobės medžiaginės sandraupos“ „yra kažkas dar, kažkas absoliučiai lemiama“ (ten pat, p. 75). „Bet kai stengiamės tai ištarti, „visada atrodo, kad sugriebiame tuštumą“ (ten pat).

Kur glūdi muzikos būtis? Gal melodijoje, tono aukštyje, tembre, dinamiuose santykiuose tarp tono ir intervalo, stygose, liežuvelio virpesiuose, gaidose (ten pat)? Robertas Schumannas, paklaustas apie vieną savo kompoziciją, sugrojo ją dar kartą (ten pat, p. 76). „Heideggerio prasme būtis, kaip ir muzika¹, turi istoriją ir prasmę, priklausomybę nuo žmogaus ir žmogiškumą transcendantuojančius matmenis. [...] Muzikos, kaip ir būties, būtį mes laikome savaime suprantamu dalyku. Užmirštame stebėtis“ (ten pat, p. 75–76).

Kiekvienu atveju nuostaba ir refleksija byloja mums apie esamybiškumo intensyvumą, apie vientisą atsiskleidimą arba saviraišką, aiškiai pranokstančius jusių

potyrius ir neutralų fiksavimą. Akivaizdu, kad suma tikrai didesnė, „labiau čia“ negu ją sudarančios dalys. Prieš mus yra daugiau, negu duota akiai ar analitiniam protui. Norėdami tai suvokti, turime mąstyti dialektiškai, turime suprasti, kaip negatyvioji, pasislėpusioji, „ne čia“ plotmė gali sužadinti apsiireiškiančiąją, pozityviają plotmę (ten pat, p. 99).

Būties paradoksas: ji yra arčiausiai žmogaus, bet jos „artumas žmogui lieka labiausiai nutolęs“ (Steiner 1995: 89). Kelionė būties link sudėtinga, mūsų laikais neįprasta ir reta, bet autentiška. Kur ir kaip ji prasideda ir / ar baigiasi? Heideggeris dažnai kalba metaforiškai, forsuočiai poetiškai, miglotai, todėl dviprasmiškai (Šliogeris 1979: 45). Vengdamas galutinių atsakymų ar užbaigtų formuluočių, jis labiau linkęs pateikti klausimo nuorodas – „kuria kryptimi klausiti“² (Heidegger, Gadamer 2003: 92). „Keliavimas to, kas klaustina, link, – sako Heideggeris, – yra ne nuotykis, o grįžimas namo“ (Steiner 1995: 88).

Mąstydami apie meną, menininką ir meno kūrinį, kas jie yra ir koku būdu egzistuoja, pasivaikščiokime Heideggerio, jo pasekėjų bei kritikų pramintais takais. Galbūt nustebins seniai užmiršti dalykai, gal nupurtys stingdantis prarastos būties šaltis, gal tiesa ir grožiu prasiskleidęs gyvenimo slėpinys pastūmės labiau jį pamilti ir branginti?

FENOMENOLOGINĖ-HERMENEUTINĖ PRIEITIS PRIE MENO ESMĖS

Menininkas yra kūrinio ištaka. Kūrinys yra menininko ištaka. Nėra vieno be kito. Tačiau lygiai taip nėra vienas jūdvių nesukuria antrojo savarankiškai. Menininkas ir kūrinys – ir patys savaime, ir jų tarpusavio santykiuose – *esti* dėka tam tikro trečiojo, kuris yra pirminis. Būtent – jie *esti* dėka to, iš ko menininkas ir meno kūrinys gauna savo vardą – meno dėka (Heidegger, Gadamer 2003: 8).

Fenomenologinę-hermeneutinę meno kūrinio ištakos, arba esmės (esmės kilmės), klausimo analizę Heideggeris pradeda, svarstydamas menininko, kūrinio ir meno santykį (ten pat, p. 7–10) bei aptardamas daikto, reikmens ir kūrinio sąsajas (ten pat, p. 10–36).

Statinyje yra akmeniškumas. Drožinyje – medis. Paveiksle – spalvingumas. Žodiniame kūrinyje – balsas. Muzikos kūrinyje – skambesys. Meno kūrinio daiktiškumas yra toks neabejotinas, kad net esame linkę sakyti priešingai: statinys yra akmenyje. Drožinys yra medyje. Spalvingumas yra paveiksle. Balsas yra žodiniame kūrinyje. Skambesys – muzikos kūrinyje (ten pat, p. 10).

Įprastai, mėginant suprasti daikto daiktiškumą (*Dinghafte*) (įminti jo esmės – kilmės, prigimties, sandaros – mįslę), arba susitelkiama į daikto požymius (savybes), kitaip tariant, sprendžiama protu, racionalizuojant, arba bandoma patirti daiktą „kaip juslinių duočių įvairovės vienoje“ (ten pat, p. 14–18, 74). Deja, abi sampratos pasireiškia „daikto užpuolimu“: pirmuoju atveju daiktas atitraukiamas ir pernelyg atitolinamas nuo kūno, antruoju jis pernelyg pritraukiamas (ten pat, p. 19). „Daiktas užpuo-

lomas“ (t. y. jo daiktiškumas neatsiskleidžia) ir einant trečiuoju keliu – apibrėžiant daiktą kaip medžiagą (*ὕλη*) bei formą (*μορφή*) (ten pat, p. 19–25). Daikto, kaip suformuotos medžiagos – „ir formos suteikimo, ir drauge su juo iš anksto numatytos medžiagos parinkimo, ir medžiagos bei formos junginio valdžios (*Herrschaft*)“ (ten pat, p. 22), – samprata „nusižiūrėta ne nuo daikto, o nuo reikmens³ esmės“ (ten pat, p. 34, 74). Van Gogh'o batų paveikslo (ten pat, p. 27–33) artumoje suprantame, „kas iš tiesų yra toks reikmuo kaip batai“⁴ (ten pat, p. 31).

Van Gogh'o drobė „yra daiktas ne dėl medžiagiškumo [...], o dėl kūriniškumo, kuri įneša tapytojas. Čia paveikslas turi savąjį buvimą ne dėl to, kad jis yra paveikslas kaip daiktas, o dėl to, kad paveikslas [...] „savitu būdu atveria buvimo buvimą“⁵ (Kavaliauskas 2021: 15). Pasak Heideggerio, „kelias į daiktišką kūrinio tikrovės apibrėžimą veda ne per daiktą kūrinio link, o per kūrinį daikto link“ (Heidegger, Gadamer 2003: 36). Pagaliau iš kūrinio kūriniškumo galima spręsti apie daikto daiktiškumą (ten pat, p. 74–75).

Pasak George'o Steinerio, „menininko kūrinys yra tiesiog sėmimas „iš būties šulinio“, glūdinčio globėjoje žemėje“ (Steiner 1995: 161). Tai, kas jau glūdi *φύσις* sampratoje, iškeliamą „į tikrąją būtį, į apčiuopiamumą ir švytėjimą“ (ten pat, p. 163). Heideggeris cituoja Albrechtą Dürerį: „Nes iš tikrųjų menas slypi gamtoje, kas jį gali iš jos ištraukti, tas jį turi.“ Vokiečių filosofas dar priduria, kad „gamtoje menas atsiveria tik kūrinio dėka, nes menas pirmapradiškai slypi

kūrinyje“ (ten pat, p. 75). Hansas Georgas Gadameris konstatuoja, jog tam tikro laikotarpio meninės kūrybos suformuotas ir apibrėžtas skonis lemia žavėjimosi gamta pobūdį (Gadamer 1999a: 58).

Menas nėra tikrovės mėgdžiojimas ar jos atvaizdavimas (Heidegger, Gadamer 2003: 32–33, Steiner 1995: 162), kitaip tariant, tikrovės imitacija, panašiai „kaip

Platono ar Descartes'o realizme“ (Steiner 1995: 162). Jis taip pat nėra „produkcijos produkto“ kūrimas – meno kūrinys yra „reprodukcija bendrosios daiktų esmės“⁶ (Heidegger, Gadamer 2003: 33). Gadameris pritaria, kad „[a]tskiras meno kūrinys sukaupia savyje ir perteikia simboliškumą, [...] būdingą kiekvienam buviniui“ (Gadamer 1999a: 62).

MENO ESMĖ KAIP NEPASLĖPTIS

„Kai kūrinys įvyksta buvinio atsivėrimas į tai, kas buvinys yra ir kaip jis yra, jame įsikuria tiesos vyksmas“⁷ (Heidegger, Gadamer 2003: 32). „Tiesa“ reiškia to, kas tikra, esmę“ (ten pat, p. 51). Prieinami, atverti (atsivėrę) dalykai patenka į teisingo (tikroviško) matymo, mąstymo ir supratimo lauką. Mus domina, kiek ir kaip jie atsiveria ir kokios to atsivėrimo galimybės meno kūrinys.

Tiesa yra pirmapradis ginčas, kurio metu ginčijamasi dėl atvirumo – atvirumo (*das Offene*), į kurį įžengęs stovi ir iš kurio pasitraukia visa, kas pasirodo kaip buvinys, ir visa, kas vengia pasirodyti kaip buvinys. [...] Šitaip joms ginčijantis atsiranda ginčo erdvės atvirumas. [...] Atverties prošvaistė ir įsikurdinimas atvirume netaisakiami (ten pat, p. 63–65).

„[A]tvira vieta visos buvinių kaip visumos viduje“ yra tiesos susitikimo galimybė arba „prošvaistė“⁸, kitaip tariant, „prošvaistės buvinys [...] yra nepaslėptas“⁹ (ten pat, p. 54). Viena vertus, prošvaistė paženklinta laikinumu, kaita; ji atsiranda ir vėl pranyksta. Antra vertus, ji nurodo stabilesnę sluoksnį, pagrindą, leidžiantį jos laukti ir pasirodžius atpažinti įvykiams, pavidalams keičian-

tis. Išslaptinimas, pasirodymas, atsiskleidimas yra tiesos galimybė (*ἀλήθεια*). „Atverčiai priklauso pasaulis ir žemė.“¹⁰ Tačiau pasaulis nėra vien atvertis, atitinkanti prošvaistę, o žemė nėra užsklęstumas, tolygus slėpimui¹¹. [...] Kaip tik šitokie jie stoja į prošvaistės ir paslėpties ginčą“ (ten pat, p. 56–57).

Kūrinyje *Meno kūrinio ištaka* Heideggeris aprašo graikų šventyklą:

Vien tik šventykla-kūrinys suriša ir drauge suburia aplinkui save į viena visas tas trajektorijas bei sąsajas, kuriose gimimas ir mirtis, vargas ir palaima, pergale ir gėda, išlikimas ir žlugimas suklosto žmogiškos būtybės lemties pavidalą. [...]

Šventyklos kūrinys, stovėdamas štai čia, atveria pasaulį ir drauge stato jį ant žemės, kuri tik tokiu būdu ir iškyla kaip gimtoji žemė, ant kurios stovime (ten pat, p. 40–41).

Meno kūrinys esmiškai įvyksta „pasaulio išstatymas ir žemės pristatymas“ (ten pat, p. 47). Menas „susideda“ iš veiksmo (gaminimo, atlikimo) ir pasyvumo (susilaikymo, užpildant atvirą vietą ir kartu išlaikant atvirumą (paliekant jam vietas) (Alloa 213: 319), kitaip tariant, išsakant tai, kas neišsakoma.

Heideggeriui menas nėra abstraktus (ten pat, p. 319); meno pasaulis susijęs su mūsų pačių pasauliu: emocijomis, gimtine, kalba¹², istorija, kultūra.

Tiesos esmei būdinga *trauka kūrinio link* – tiesa įsitvirtina *pavidale* (Heidegger, Gadamer 2003: 65–67). Šiuo tiesos įsitvirtinimo principu – *sukurtumu* (ten pat, p. 67) – meno kūrinys skiriasi nuo paprasto buvinio (daikto), o savo *neįprastumu* ir *nejaukumu* – nuo pagaminto reikmens (amato dirbinio) (ten pat, p. 69–70).

Tokiu būdu kūrinys – tai būties koncentratas, fokusas, būties maksimumas, absoliuti vieta, spinduliuojanti būties šviesą, pagaliau, būties fenomenas. Meno kūrinio kaip gražaus daikto skirtumas nuo paprasto reikmens reiškiasi ne tuo, kad pirmąjį sukūrė didis menininkas, o antrąjį, sakykime, amatininkas. Kuo kūrinys meniškesnis, tuo labiau jis „yra“, tuo didesniu laipsniu jis teigia savo būtį ir nustumia į antrą planą savo kūrėją, sukūrimo aplinkybes, techninę ir struktūrinę pusę ir t. t. (Šliogeris 1979: 46–47).

„Kai tik minėtas postūmis į ne-jaukumą pasiekia įprastumo ir išmanymo sritį, kūrinys pakliūva į meno verslą“ (Heidegger, Gadamer 2003: 73). „Savo pasaulio sąrangai“ nepriklausantis „meno kūrinys virsta objektu“ „be pasaulio ir be tėvynės“ (ten pat, p. 109). Terpė, būtina meno kūriniiui *išsaugoti*, yra tiesa, „vykstanti savęs pačios dėka“ (ten pat, p. 73).

„Meno kūrinyje buvinio tiesa įsteigia save į kūrinį“ (ten pat, p. 32): „*menas yra tiesos tapsmas ir vyksmas*“ (ten pat, p. 76), o kūrinio grožis yra „*būdas, kuriuo tiesa esti kaip nepaslėptis*“ (ten pat, p. 58). Gro-

žis, kaip tiesos buvimas kūrinyje, ir tiesa, kaip kūrinio buvimas, neatsiejami nuo savaiminio tiesos vyksmo (ten pat, p. 87–88). Taigi Heideggerio meno samprata „gerokai pranoksta tradicinę estetiką“ (Steiner 1995: 162). „Estetika žvelgia į kūrinį kaip objektą, kaip į to, kas vadinama *αἴσθησις* – juslinės pagavos plačiaja prasme – objektą. Dabar tokia pagava vadinama išgyvenimu. [...] Vis dėlto išgyvenimas, matyt, yra tai, kame menas miršta“¹³ (Heidegger, Gadamer 2003: 85–86).

Kitais žodžiais tariant: nei estetiškas išgyvenimas, atsirandantis subjekto jautimiškume, nei estetiškas tyrinėjimas, bandantis pažinti kūrinio struktūrą arba esmę, negali atskleisti šio kūrinio prigimties, kuri atsiveria ne daikto esmėje (struktūroje), tačiau kūrinio, kaip daikto, būtyje. Vadinasi, meno kūrinio specifika – ne jo esmėje (kurią galima pažinti subjekto-objekto koreliacijoje), bet jo būties būde (kuris nepažinus, tačiau vis dėlto mąstomas). Pasakius paradoksaliai: kūrinio esmė yra jo egzistencija – būtis (Šliogeris 1979: 43).

Grožis yra ne tam tikros rūšies daiktų esmė ar savybė, o tam tikro daikto būtis (ten pat, p. 43). Immanuelio Kanto terminais tariant, gražus daiktas yra ne reiškiny, o daiktas savyje, nes daikto būtis visada yra būtis savyje, kuri nei subjektyviai išgaunama, nei pasirodo objekto pavidalu (ten pat). Patiriant estetišką išgyvenimą atsiveriantis grožis – tik tokio „savabūtiškumo“ „tolimas aidas“, o muziejuje eksponuojamas „negyvas“ meno kūrinys tik „tariamai gyvas tolimos ir išnykusios būties savo pasaulyje atšvaitais“ (ten pat, p. 44).

POEZIJOS PRIMATAS MENE

„Bet koks menas [...] savo esme yra poetinė kalba“ (Heidegger, Gadamer 2003: 77), o „poetinis kalbėjimas yra buvinio nepaslėpties sakmė“¹⁴ (ten pat, p. 79), – teigia Heideggeris. Sakmės ir pavadinimo atvirumas valdo kitas meno rūšis ir rodo joms kelią (ten pat, p. 80).

Eilėraščių suprantame ne tiek kaip žinomo dalyko aprašymą ar net pavadinimą, bet greičiausiai kaip skulptūrą, plastiką, galbūt net daugiamatę muzikos skambesio erdvę. Tai savita vienatinio skambėjimo ir daugiabalsiškumo amalgama, paskirtam žodžiui priskirianti visą santykių sistemą ir parodanti mums visumą kaip vienatinį audinį (Gadamer 1999d: 166).

Apie kalboje glūdinčias kūrybines galimybes George'as Steineris rašo:

Tik suvokę, kad žodžiai tenurodo kitus žodžius, kad kiekvienas kalbos veiksmas patirties atžvilgiu visada yra „sakymas kitais žodžiais“, galime grįžti į tikrą laisvę. Tik pačios kalbos sistemoje turime laisvę konstruoti ir dekonstruoti, prisiminti ir svajoti su tokiu polėkiu, taip dinamiškai, tai deramai akivaizdžiam žmogaus minties ir vaizduotės unikalumui, kad lyginant su tuo, išorinė tikrovė – nesvarbu, kokia ji yra arba nėra – tebus grubus kliuvinys arba nepriteklus (Steiner 1998: 94).

Ne matomi ar liečiami, o poezijoje „vaizdijami“¹⁵ daiktai nėra „mažiau realūs“ – jie kaip tik netgi „svarbesni mūsų gyvenime“ (Kačerauskas 2006: 97). Poetinė tikrovė išplečia žmogaus pasaulio ribas, kaskart atverdama vis naujus horizontus (ten pat). Kita vertus, meno kūrinys paklūsta tikrovės taisyklėms: vieni dalykai ją stato, kiti griaua; griovimo

būdų esti daugiau nei kūrimo. Būtį steigiantis kūrinys, (iš)statantis tiesą, gėrį ir grožį, savo ruožtu turi būti apsaugotas nuo destrukcijos. „Kurti reiškia iškelti į šviesą, tačiau taip, kad tai būtų pašventinimas (*Stiftung*), nes tai, kas iškeliamą į šviesą, turi būti ir saugoma, kaip žmogus saugo, ar bent turėtų saugoti, žemę, iš kurios minta ir ant kurios stato“, – patvirtina Steineris (Steiner 1995: 162). Gadameris įspėja: „Gerame eilėraštyje esti neišardomas raizginys, tokia glaudi skambesio ir reikšmės abipusė sąveika, kad net maži teksto pakeitimai gali sunaikinti visą eilėraščių“ (Gadamer 1999d: 165). Panašiai savą „skambesį“ turinti daina „nesileidžia transponuojama į kitą melodiją“ (ten pat, p. 150). Kūryba pasireiškia kaip ontologinė, estetinė ir etinė harmonija, kaip „egzistencinė entelechija“¹⁶ (Kačerauskas 2006: 96, 98).

Kaip oras, vanduo, maistas, drabužis, taip egzistenciškai (gyvybiškai) būtinas būstas žmogui. Šiandien labai įprasta kalbėti apie daugelį dalykų vartojimo (naudos: ekonomiškumo, ergonomiškumo, net estetiškumo etc.) prasme, bet užmirštama, kad „poezija pirmiausia būstą padaro būstu“ (Heidegger 1971: 213)¹⁷. „Poezija yra tai, kas iš tikrųjų leidžia mums gyventi. Bet per ką mes pasiekiamo gyvenamąją vietą? Per pastatą. Poetinė kūryba, kuri leidžia gyventi, yra savotiškas pastatas“ (ten pat). Pastatas (gyvenamasis būstas) gali būti išnuomotas ir gali būti (nuo)savas, jaukus, išskirtinis (ten pat). Šiaip ar taip, mes kuriame pastatą-būstą, juo rūpinamės, jį puoselėjame, saugome. Jo būklė priklauso nuo

to, kas jį stato, įrengia, kas jame gyvena – kiek žmogus yra „poetiškas“ arba kaip jis „poetiškai gyvena“.

Sakydamas, kad dabar yra „metas atsigręžti į poetus“, Heideggeris įvardija išeitį, kaip galima „išgelbėti žemę“ (Steiner 1995: 166). Beje, tai neturi nieko bendro su Fiodoro Dostojevskio ištarme, kad

„grožis išgelbės pasaulį“, prigijusią ir plačiai eksploatuojamą mūsų dienomis, piktinantis „barbarėjančiu estetiniu išgyvenimu“ ar apraudant „atbukusį estetinį jausmą“ (Šliogeris 1979: 43). Pasak Heideggerio, menas, vykstantis kaip „poetinis kalbėjimas“, leidžia *tiesai išskilti istorijoje* (Heidegger, Gadamer 2003: 84).

MENO VIRŠISTORIŠKUMAS

Gadameris, aptardamas Heideggerio fenomenologines-hermeneutines tikrovės refleksijas ir interpretacijas, nurodo „laikiškumo“ kontekste išskylančio „belaikiškumo“ paradoksą. Kaip vienas tokių istoriškų ir viršistoriškų fenomenų paminėtas „meno vaivorykštės“, peržengiančios „visus istorijos atstumus“, „belaikiškumas“ (Heidegger, Gadamer 2003: 101).

Žemės slaptoje (*φύσις*) (ten pat, p. 40) įsišaknijęs menas grindžia ištikus istorinius pasaulius (ten pat, p. 102). „Kur kas nors auga, ten yra jo šaknys, iš ten jis išauga. Viena ir kita vyksta slapčia, tyliai ir savo laiku“ (Heideggeris¹⁸ 1992a: 236). Beje, apie paslėptas augalo šaknis galima tik šį tą numanyti iš to, kas matoma (žiedų, lapų, šakų, stiebo, kuriuos galima tiesiogiai stebėti). Visa tai yra to paties augalo, tiesiogiai ir metaforiškai pristančio pasirodantį ir nepasirodantį buvimą, sandai: „atidengimas ir paslėpimas yra paties buvimo vyksmas“ (Heidegger, Gadamer 2003: 114).

Tai suprasti mums padeda įgytas meno kūrinio esmės supratimas. Joje aiškiai esama įtampos tarp iškilimo ir slėpimo, įtampos, kuri sukuria paties kūrinio buvimą. Ši įtampa ir yra tai, kas suteikia meno kūrinio pavidalui jo rangą ir su-

kuria tą švytėjimą, kuriuo kūrinys viską nušviečia. Jo tiesa yra ne lėkštas prasmės atvertumas, o jo buvimo nepasiekiamumas ir gelmė.

Tačiau tai, ką meno kūrinys patvirtina, ir yra ne kas kita, kaip tik *buvimo prasmė apskritai* (kursyvas mano – R. B.). Atslėpimo ir paslėpimo kova yra ne tik kūrinio, bet ir buvimo apskritai tiesa. Juk tiesa kaip nepaslėptis nuolat yra *atslėpimo ir paslėpimo priešprieša* (ten pat, p. 114–115).

Kūrinys, kuriame patvirtinama (atskleidžiama) universali buvimo prasmė, amžių tėkmėje nepraranda savo aktualumo. Nors, pasak Heideggerio, „meno kūrinys turi tam tikrą gyvenimo trukmę“ (Clark 2011: 65)¹⁹, „kalbama apie nemirtingus meno kūrinius ir apie meną kaip apie amžiną vertybę“ (Heidegger, Gadamer 2003: 86). Gadameris teigia: „Susitikimas su didžiu meno kūriniu visuomet panašus į vaisingą pokalbį, kai klausama ir atsakoma, arba kai tave klausia ir tu turi atsakyti – į tikrą dialogą, kuriame kažkas išeina aikštėn ir „pasilieka“ (Gadamer 1999d: 162).

Marshallas McLuhanas, kalbėdamas apie medijų persmelktą tikrovę, yra pastebėjęs, kad tik menininkas, vienintelis suprantantis dabartį, „rašo detalią atei-

ties istoriją“ (McLuhan 2003: 79). Tokia yra menininko, kaip „integralaus suvokimo žmogaus“ (ten pat, p. 80) – sakytumė, būties žmogaus, – privilegija ir pareiga: pristatydamas tiesą, grožį ir gėrį, t. y. išvelgdamas savojo laikotarpio pavidalų gelmę, jis prisiliečia prie universumo – užčiuopia ateities kontūrus. Kūrybinėje pagavoje būtis prabyla reikš-

miniais ženklais, parodydama „kryptį, kuria koks nors dalykas juda jau pats savaime“ (Heidegeris 1992b: 263). Belieka tik ją pasirinkti, kitaip tariant, įprasinti (ten pat). „Menininkas pagauna kultūrinio ir technologinio iššūkio prasmę dešimtmečiais anksčiau, nei pasireiškia jo transformuojantis poveikis“ (McLuhan 2003: 79).

MENO DEKADANSAS: BŪTIES UŽMARŠTIS

Gadameris, gretindamas filosofiją su poezija, įvardija bendrą galimo jų „klaidingumo“ bruožą:

Jie turi savo riziką – gali prasilenkti patys su savimi. Abiem atvejais tai įvyksta ne tuomet, kai neatitinka dalykai, bet kai žodis darosi „tuščias“. Poezijoje tai reiškia, kad, užuot skambėjusi pati, ji kažką primena – ar kitą poetinį kūrinį, ar kasdienio gyvenimo retoriką. Filosofijoje tai reiškia, kad filosofinė šneka įstringa tarp formalių plikų argumentų arba pasiduoja tuščiai sofistikai.

Abiejų kalbos žlugimo formų – eilėraščio, kuris nėra eilėraštis, nes neturi „savo“ skambesio, ir tuščios mąstymo formulės, kuri nekalba apie dalyką, – žodis prasišlenkia pats su savimi (Gadamer 1999c: 152–153).

Tokia savosios filosofijos ir meno padėtis, kai stinga būties, rodo, kad apskritai stokojama tikrojo buvimo: esminių, gelminių, pamatinių žmogiškosios būties refleksijų (pašaukimo, atsakomybės, rūpesčio, dėmesio, supratimo etc.), kitaip tariant, paties gyvenimo. Tai, kas yra tikras, autentiškas žodis, „turėtų būti apibrėžiama, remiantis būtimi, kaip žodis, kuriame įvyksta tiesa“ (Gadamer 1999b: 125). Tikrasis menas turėtų „at-

verti ir pastatyti“ tokią „žmogiškosios būties vietą“, „kurioje esiniai, kaip būties fenomenai, spinduliuoja būties šviesą ir įkūnija būties tiesą kaip būtį savyje ir sau“ (Šliogeris 1979: 49).

Heidegeris įsitikinęs, kad „dabarties menas yra dekadentiškas visomis savo apraiškomis ir formomis“, taip pat atskleidžia „tokio negatyvaus požiūrio priešastis“²⁰ (Šliogeris 1979: 49). Čia kalbama ne apie kūrinių kokybės ar stiliaus trūkumus, kurie priklauso nuo menininko talento bei meistriškumo („dabarties žmonija jų turi ne mažiau negu, sakykime, senovės graikai ar Renesanso epochos italai“), o apie prarastą „ontologinį požiūrį į meną“ (ten pat).

Mūsų dabarties pasaulio atributai: reikmeniškumas, įrankumas, funkcionalumas, vartotojiškumas, psichologizmas, estetizmas etc. Tokioje naudose ir pasitenkinimo modusų aplinkoje nelieka vietos „būties architektikai“, taigi ir meno kūriniai, kaip „savitiksliai, „savabūtiškam daiktui“ ar „būties fenomenui“ (ten pat, p. 48–49). Čia meno kūrinys „atsiveria tarsi-būties moduse“ kaip „kiekybiškai matuojama dvasinė vertybė“, „grynoji priemonė“, „estetinio malonu-

mo funkcijų visuma“ arba reikmuo, „kaip batas, ašotis ar stiklinė arbatos“ (ten pat, p. 48). Taigi, Heideggerio požiūriu, dabarties pasaulio būseną „ne-normali“: kalbama ne tik apie meno, bet ir apie „užmiršusio savo esmę“, „kurčio būties balsui“ žmogaus „dekadanso epochą“ (ten pat, p. 51). Tai yra visos *būties užmarštis* (ten pat, p. 50).

M. Heideggerio „pasaulis“ – radikali „didžiojo“ pasaulio priešybė. Tai tas intymus, artimas, iki smulkmenų pažįstamas, sužmogintas žemės sklypelis, kurį paprastai vadiname gimtine, tėviške, gimtuoju kraštu arba, galiausiai, tėvyne. „Pasaulis“ – tai vėlyvojo laikotarpio M. Heideggerio utopija, tėvyne kaip prarastas rojus, tai žemė ir „šaknys“, iš kurių išauga žmogus ir be kurių jis nuvysta, lyg išrauta iš žemės gėlė. Pati pavojingiausia dabarties žmogaus liga, anot M. Heideggerio, tai tėvynės prarastis (Šliogeris 1979: 46).

Maža vilties, kad galimybė rekonstruoti prarastą „mažąjį pasaulį“ sugrąžintų jo tikrovę: būtis tiesiog yra, ji nesukonstruojama. Tėviškė nesugrąžinama, perkėlus į didmiestį gimtojo sodžiaus namelį su tvora bei medžiais. Tikriausiai panašus rezultatas būtų ir stengiantis rekonstruoti vidinį žmogaus pasaulį. „Praečiai ieškoma vietos dabartyje“, – rašo Arvydas Šliogeris (Šliogeris 1990:

434). Filosofas pratęsdamas klausia: „O kas, jeigu tokios vietos dabartyje nėra; ne todėl, kad dabartis yra perpildyta, bet dėl to, kad ji visiškai tuščia, tuščia taip, kad pati nebesuranda sau vietos?“ (ten pat).

Nuo tiesos klausimo nutolęs menas tampa (arba yra paverčiamas) „negatyvaus pažinimo“, „nusivylusios ar paneigtos galimybės erdve“ (Clark 2011: 66). Heideggeris įsitikinęs, kad, įsitvirtinus pernelyg racionalizuotam šiuolaikiniam technikos pasauliui, ateinančiais šimtmečiais meną ištikty mirtis (daugiau žr. Clark 2011: 68–71).

Steineris pristato Heideggerio poziciją dekadanso klausimu: „Nupuolimas“ – neišvengiama savybė, nusakanti individo sąsają su kitais ir su fenomenų pasauliu. Negali būti vaistų nuo būties“ (Steiner 1995: 127). Kartu mąstytojas išvelgia gilesnę, „pozityvią“, nuopuolio prasmę: suvokus, kad „savastis prarasta“, galima stengtis „sugrįžti į tikrąją būtį“ (ten pat). Taigi Heideggeris palieka galimybės prielaidą: galimybė, „pačia savo prigimtimi“ pasižyminti „amžinojo atgimimo jėga“, „yra žmogaus ontologinės sąrangos branduolys“ (Šliogeris 1979: 51). Nesuklastotas santykis su meno kūrinio „atsiveria būtent kaip ontologinė galimybė, nors ir praeita, tačiau nepalaidota kartą ir visiems laikams“ (ten pat).

IŠVADOS

Heideggeriui rūpi būtis apskritai ir būtybės būtis – būtybės kaip būtybės būtis atsiveriant būčiai. Kitaip tariant, stengiamasi patekti į būties prošvaistę. Toks ir yra žmogaus pašaukimas – eiti į būties šviesą, kelti į ją dalykus (juos atverti) arba

tiesiog būti ten, kur jie (iš)kyla ir yra (iš)keliami. Egzistencinis skverbimasis (visa žmogiškoji sąranga) – tai būties raktas. Menas yra vienas iš tokių būties prakalbinimo būdų. Taigi Heideggeris, mąstydamas apie meno kūrinio prigimtį, meni-

ninko vaidmenį, meno esmę bei egzistencijos galimybes, lieka ištikimas savajam artėjimo prie būties ir būtybės būdai.

Menas yra tiesos tapsmas ir vyksmas, kai buvinių tiesa įsteigia save kūrinys. Būdas, kuriuo ta tiesa pasireiškia, yra kūrinio grožis. Iš *φύσις*, iš žemės gelmių, iš būties šulinio į tikrąją būtį, į apčiuopiamumą ir švytėjimą, patiriamą meno kūrinys, iškyla tai, kas teisinga, gražu ir gera. Menas yra įvykis, kuriuo pasireiškia buvimo prasmė.

Kūrybos ir meno kūrinių egzistencijos – gimimo, gyvenimo bei mirties – galimybės sąlygos kartu yra ir autentiško žmogaus buvimo – susitikimo su savimi, su kitu ir su visa tikrove – sąlygos. Pri-

gimtis bei egzistencija glaudžiai susijusios tarpusavyje: tik atsiveriant būčiai nuskaidrėja prigimtis, o tikroji egzistencija ir yra tas buvimas būties tiesoje. Prigimtinė ir egzistencinė žmogaus pareiga – kurti, saugoti ir ginti būties tiesos galimybės sąlygas.

Būties šviesoje visavertį gyvenimą gyvenančiam žmogui menas yra būtinas kaip oras. Savo ruožtu meno pasaulis nurodo į tikrąją būtį, į tikrąjį gyvenimą. Jei menas prisiliečia prie būties slėpinių, gyvenimo esmės, jis išlieka amžių tėkmėje. Stokojant būties, t. y. ontologiškai skurstant objektų aplinkoje, smengant „būties užmarštin“, neišvengiamai nyksta ir meno pasaulis.

Literatūra

- Alloa Emmanuel. 2013. Kunst Werkästhetik als Ereignisästhetik, Dieter Thomä (ed.). *Heidegger-Handbuch: Leben – Werk – Wirkung*: 315–319. Stuttgart: Metzler.
- Clark Timothy. 2011. *Martin Heidegger*. New York: Taylor & Francis Group.
- Gadamer Hans-Georg. 1999. Estetika ir hermeneutika. Vertė ir sudarė A. Sverdiolas. *Istorija. Menas. Kalba*: 56–62. Vilnius: Baltos lankos.
- Gadamer Hans-Georg. 1999. Apie žodžio tiesą. Vertė ir sudarė A. Sverdiolas. *Istorija. Menas. Kalba*: 123–140. Vilnius: Baltos lankos.
- Gadamer Hans-Georg. 1999. Filosofija ir poezija. Vertė ir sudarė A. Sverdiolas. *Istorija. Menas. Kalba*: 146–153. Vilnius: Baltos lankos.
- Gadamer Hans-Georg. 1999. Filosofija ir literatūra. Vertė ir sudarė A. Sverdiolas. *Istorija. Menas. Kalba*: 154–170. Vilnius: Baltos lankos.
- Gasquet Joachim. 1921. *Sézanne*. Paris: Bernheim jeune, cituojama iš: Merleau-Ponty Maurice. *Akis ir dvasia*. Iš prancūzų k. vertė A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
- Heidegger Martin. 1971. *Poetry, Language, Thought*. Translated and introduction by A. Hofstadter. New York: Harper & Row.
- Heideggeris Martynas. 1992. Technikos klausimas. Iš vokiečių k. vertė ir sudarė A. Šliogeris. *Rinktiniai raštai*: 217–243. Vilnius: Mintis.
- Heideggeris Martynas. 1992. Mokslas ir apmąstymas. Iš vokiečių k. vertė ir sudarė A. Šliogeris. *Rinktiniai raštai*: 244–265. Vilnius: Mintis.
- Heidegger Martin, Gadamer Hans-Georg. 2003. *Meno kūrinio ištaka*. Iš vokiečių k. vertė T. Sodeika, J. Jonutyte. Vilnius: Aidai.
- Kačerauskas Tomas. 2006. Gyvenamojo pasaulio kūrybinės ribos: Derrida, Heideggeris, Bachtinas, *Logos-Vilnius* 47: 89–99.
- Kavaliauskas Tomas. 2021. Būtis mene ir daiktuose: nuo Heideggerio ir Šliogerio iki Mačiūno fluxus meno filosofijos, *Logos-Vilnius* 108: 14–21.
- McLuhan Marshall. 2003. *Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai*. Iš anglų k. vertė D. Valentina-vičienė. Vilnius: Baltos lankos.
- Steiner George. 1995. *Heideggeris*. Iš anglų k. vertė L. Jonušys. Vilnius: Aidai.
- Steiner George. 1998. *Tikrosios esatys*. Iš anglų k. vertė L. Jonušys. Vilnius: Aidai.
- Šliogeris Arvydas. 1979. Heideggeris apie meno kūrinio prigimtį, *Problemos-Vilnius* 23: 40–51.
- Šliogeris Arvydas. 1990. *Būtis ir pasaulis*. Vilnius: Mintis.
- Thomson Iain D. 2011. *Heidegger, Art, and Postmodernity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nuorodos

- ¹ Steineris pastebi, kad Heideggeris „be reikalo [...] nuolat apeina“ muzikos temą, kuri galėtų iliustruoti būtį (Steiner 1995: 75).
- ² Klausimą Heideggeris „apibrėžė kaip žmogaus dvasios pamaldumą“ (Steiner 1995: 32).
- ³ *Zeug* – reikmuo, *Erzeugnis einer Anfertigung* – „pagamintas padirbinys“ (Heidegger, Gadamer 2003: 22).
- ⁴ Taigi į klausimą, kas yra reikmuo, atsako kūriny (žr. Heidegger, Gadamer 2003: 31–35).
- ⁵ Tomas Kavaliauskas cituoja Heideggerį (Heidegger, Gadamer 2003: 36).
- ⁶ „Beje, tam tikros esamybės (*des Vorhandenen*) reprodukuojimas (*Wiedergabe*) reikalauja, kad reprodukcija atitiktų tą buvinį, būtų juo matuojama, t. y. reikalauja *adaequatio*“ (Heidegger, Gadamer 2003: 32).
- ⁷ *Geschehnis* – tiesos vyksmas, „buvinio atsivėrimas savajame buvime“ (Heidegger, Gadamer 2003: 35).
- ⁸ „Buvinys gali būti buvinys tik tada, kai įžengia į šios prošvaistės švytėjimą“ (*das Gelichtete dieser Lichtung*) ir išžengia iš jo. [...] Tačiau net *paslėptas* buvinys gali būti švytėjimo erdvėje (*im Spielraum des Gelichteten*) (Heidegger, Gadamer 2003: 54).
- ⁹ „Nepaslėptis (tiesa) nėra nei dalykų, t. y. buvinių, savybė, nei teiginio savybė“ (Heidegger, Gadamer 2003: 55).
- ¹⁰ „Pasaulis yra paprastų ir esmiškų apsisprendimų istoriškos tautos likime savaime atviras tolimųjų trajektorijų atvirumas. Žemė yra niekur nesiveržiantis atsiradimas to, kas nuolat save užsklendžia ir šitaip paslepia. Pasaulis ir žemė iš esmės vienas nuo kito skiriasi, bet niekada neatsiskiria“ (Heidegger, Gadamer 2003: 48). Pasaulis niekad nėra prieš mus stovintis objektas; pasaulio neturi akmuo, augalas ar gyvūnas, bet turi žmogus (ten pat, p. 43).
- ¹¹ *Verbergen, Verbergung* – slėpimas (Heidegger, Gadamer 2003: 55).
- ¹² Heideggerio požiūriu, modernusis menas neturi nacionalinių šaknų ir yra nihilistinis (Clark 2011: 68).
- ¹³ Pasak Heideggerio, meno mirtis jau tęsiasi kelis šimtmečius (daugiau žr. Thomson 2011: 40–64).
- ¹⁴ Didelę įtaką Heideggeriui padarė Friedricho Hölderlino poezija. Kartais manoma, kad ji ir pastūmėjo vokiečių filosofą atlikti vadinamąjį „posūkį“ (Šliogeris 1979: 46). Vėlesniuose Heideggerio raštuose būtis pasirodo kaip būties ir tiesos istorijos lemtis, atverianti jo laikotarpio nulemtą pasaulio ir savęs supratimo galimybę. Išgaininga „būties užmarštis“ (mokslo ir technikos įsiviešpatavimo) laikų galimybė – vėl „atsigręžti į poetus“ (žr. Heideggeris 1992a: 241–243, Steiner 1995: 166).
- ¹⁵ „Žodžiai sukelia vaizdinius – tiesa, besikaupiančius į krūvą, susikertančius, kits kitą naikinančius, – bet vaizdinius. Nė vienas eilėraščio žodis neturi omenyje to, ką pasako. O kartu žodis eilėraštyje sugrįžta pats į save, kad nebūtų nuslysta į šnekos prozą ir jai būdingą retoriką“ (Gadamer 1999c: 150).
- ¹⁶ *Εντελέχεια* – tapsmas, potencijos virsmas aktu, pasak Aristotelio, būdingas žmogui, gamtai, kosmui (Kačerauskas 2006: 94).
- ¹⁷ Šios knygos vertimas čia ir kitur mano – R. B.
- ¹⁸ Rašant Arvydo Šliogerio verstos bei sudarytos knygos pavadinimą ir pateikiant citatas iš šios knygos, palikta vertėjo pasirinkta Heideggerio pavardės rašyba, t. y. *Heideggeris*.
- ¹⁹ Šios knygos vertimas čia ir kitur mano – R. B.
- ²⁰ Beje, apie meno dekadanso reiškinį yra kalbėjęs ir Georgas Hegelis (Šliogeris 1979: 49, Alloa 213: 315).